

РОЗШИРЕННЯ ДОСВІДУ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ПІДЛІТКАМИ (НА ПРИКЛАДІ УНІВЕРСИТЕТІВ НІМЕЧЧИНИ)

У статті розглянуто позиції німецьких учених щодо залучення студентів до діяльності з педагогічно занедбаними дітьми та підлітками, що дає змогу збагатити їх досвід і сформувати відповідну професійну компетентність.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, соціальний захист підлітків, асоціальна поведінка, емоційне благополуччя.

На сучасному етапі розвитку освіти особливого значення набувають розвиток і підготовка науково зрілих, креативних, спроможних критично мислити та аналізувати особистостей, що зумовлює залучення студентів до практичної діяльності, зокрема з педагогічно занедбаними підлітками. Це пов'язано з такими важливими науковими завданнями підготовки майбутніх педагогів, як формування в них умінь творчо осмислювати інформацію та використовувати її, здатності до розробки та впровадження інновацій, реалізації свого потенціалу. У цьому аспекті викликає інтерес досвід університетів Європи в організації практичної діяльності студентів з педагогічно занедбаними учнями.

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми дає змогу виокремити такі підходи щодо її дослідження: теоретичні засади підготовки педагогів (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, Т. Сущенко); засоби активізації пізнавально-творчої діяльності майбутніх учителів (Є. Барбіна, В. Гриньова, Н. Кічук, М. Князян, Н. Кузьміна, В. Радул, Л. Сущенко). Поряд з цим, потребує висвітлення досвід організації практичної підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбаними підлітками в країнах Західної Європи. Слід наголосити, що студенти в університетах Німеччини активно залучаються до діяльності з педагогічно занедбаними дітьми й підлітками, що дає можливість збагатити їхній досвід і сформувати відповідну компетентність роботи з цими учнями. Така діяльність розгортається спочатку як спільне дослідження з викладачем-науковцем, а потім – як самостійна робота з розробки та впровадження оптимальних засобів подолання й запобігання педагогічній занедбаності підлітків [2–8].

Метою статті є висвітлення позиції німецьких учених щодо залучення студентів до професійної діяльності з педагогічно занедбаними підлітками.

Вивчення праць науковців Німеччини [2–8] свідчить, що майбутні педагоги ознайомлюються з різноманітними проектами, впроваджують ці проекти або їхні окремі етапи, проводять колективні обговорення в академічній групі, здійснюють самооцінювання.

Наприклад, після ознайомлення студента з проектом “Соціальна система раннього запобігання занедбаності в Норд Райн-Вестфалії”, розробленим Г. Хенсеном, викладач орієнтував майбутнього вчителя на аналіз подібних проектів у Німеччині та в зарубіжній педагогіці. Студент мав визначити також термін “скринінг”, назвати його основні характеристики й функції та проаналізувати використання скринінгових методів щодо жорстокого поводження батьків з підлітками за кордоном [4].

Майбутні фахівці обговорювали з викладачем недоліки методу скринінгу, причини, чому він не може чітко диференціювати й прогнозувати проблеми, пов’язані з педагогічною занедбаністю підлітків. Студенти мали довести, що ретельний і рефлексивний підхід до цих документів є необхідним для того, щоб не дискредитувати отримані дані і батьків в очах професіоналів та громадськості. Викладач звертав увагу майбутніх учителів на те, що сприйняття потенціалу педагогічної занедбаності потребує певних навичок. Наприклад, відхилення від норми або потенційна небезпека сприймається не тільки в контексті системи раннього запобігання, а й за допомогою рейтингу й фільтрування. Метод скринінгу (або відповідні інструкції для оцінювання) часто передбачає перші ступені, але це має місце не завжди на основі останніх результатів відповідних наукових досліджень.

Організовувалася також дискусія з проблеми “Чому в Німеччині емпіричні дослідження з розробки методів, інструментів, анкет або шкали оцінювання ризику педагогічної занедбаності підлітків є слабозрозумілими?”, протягом якої обговорювалися міжнародний статус скринінгу, використання селективної програми первинної профілактики занедбаності. Студенти аналізували позитивні результати ефективності деяких діагностувальних систем і визначали можливості для їх подальшої оптимізації та застосування.

На семінарі викладач звертав увагу на те, що в західнонімецькій літературі існує брак інформації про різні базові рейтинги (наприклад, для середньої ймовірності повторного жорстокого поводження або випадки занедбаності, небезпеки чи негативні наслідки різних типів сімейного стресу, котрі впливають на розвиток дитини). Така важлива інформація часто не надається під час підготовки кадрів. У зв’язку з цим студенти обговорювали таку проблему: чи має сенс застосовувати певні зарубіжні дослідження на конкретному досвіді навчальних закладів у Німеччині і яким чином можна досягти емпіричного підтвердження знань про причинно-наслідкові принципи для ризику добробуту підлітків. Задля оптимізації цієї ситуації студенти мали розробити й апробувати власні варіанти оцінювання ймовірності ризику щодо соціального захисту дітей і підлітків.

Наприклад, як відомо, стресові ситуації відбуваються і в сім’ях, які не класифікуються як неблагополучні, і тому зазвичай не враховуються установами й соціальними інститутами. Складна ситуація в сім’ї із збільшенням ризику розвитку дітей і виникнення на цій основі педагогічної занедбаності в підлітковому віці, як правило, не відбудеться відразу, але за-

мість цього наявні поступові процеси. Таким чином, занедбаність зазвичай виникає не з крайніх і несподіваних випадків, а розвивається й у благополучних сім'ях, які потрапляють у стресові ситуації, не маючи можливості своєчасно й належним чином знайти вирішення проблеми. Перед студентами у форматі їхньої виробничої практики або громадсько-педагогічної діяльності ставилося завдання проаналізувати подібні ситуації в благополучних сім'ях та розробити комплекс заходів з подолання занедбаності підлітка на цьому етапі та превентивних прийомів запобігання їй в майбутньому. Отриманий результат має бути оформлений у вигляді інструкції.

Окрім цього, студентам було запропоновано розробити тести для виявлення на ранній стадії загрози виникнення педагогічної занедбаності.

Наступним етапом практичної діяльності майбутніх учителів-філологів у межах розв'язання окресленої проблеми була розробка цілісних програм для раннього запобігання педагогічній занедбаності в соціальних просторах, де живуть сім'ї потенціального ризику. У цьому ракурсі діяльність студентів була диференційована відповідно до конкретних цільових груп (родинне середовище: благополучні сім'ї, сім'ї, де батьки виявляють певну асоціальну поведінку, сім'ї емігрантів; соціальне середовище: клас, який відзначається наявністю негативного неформального лідера, котрий впливає на інших однолітків, поширення діяльності певних неформальних груп, мікрорайони, де мешкають люди з низьким рівнем доходів тощо). Студенти мали проаналізувати, чи перехрещується вплив окреслених груп на підлітка і якою мірою. Робота проводилася майбутніми педагогами в діагностувальному й формувальному напрямках, тобто після здійснення необхідних спостережень за поведінкою, спілкуванням та аудиторною й позааудиторною діяльністю підлітка розроблялися прийоми впливу на нього / його сім'ю / друзів і товаришів з метою запобігання педагогічній занедбаності. Студенти комплектували рекомендації і для вчителів-практиків, які працюють із потенційно занедбанними підлітками.

Студенти також досліджували ситуацію в дитячих садках, оскільки, як зазначає Е. Йордан, у дитячих установах наявне збільшення кількості проблем та скарг з приводу асоціальної поведінки дошкільників. У цьому контексті майбутні вчителі мали провести системний аналіз, щоб визначити характер і масштаб проблем і надати відповідну допомогу вихователям [5].

Підлягав вивченню й рейтинг груп сімей з високим ризиком виникнення занедбаності. Науковці [4; 5] зазначають, що в 52% діти зазнавали насильства або свідомого нехтування вже в підлітковому віці. Студенти обговорювали причини такої великої кількості негативного ставлення до підлітків з боку батьків або інших родичів і можливості ефективного прогнозу такого ставлення. Розроблялися також прийоми педагогічного впливу на батьків, аби запобігти травмуванню підлітків, яке спричинює їхню педагогічну занедбаність. Після відповідних обговорень, дискусій у групі та внесення коректив ці прийоми впроваджувалися студентами в межах їхньої громадсько-педагогічної практики.

У цьому аспекті студенти вивчали й класифікацію ризиків щодо соціального захисту дітей, яка пов'язана з одночасним виявленням таких факторів:

- ризик, що існує в цей час;
- актуальність моральних та фізичних ушкоджень і травм;
- безпека передбачення.

Студентам потрібно було проаналізувати події високої інтенсивності, які відбуваються в житті дитини, шкідливі фактори, що спричинюють її структурний розлад, провокують її травми або негативно впливають на її розвиток, та спрогнозувати виникнення педагогічної занедбаності, розробити й упровадити засоби подолання цього.

На основі вивчення наукової позиції Х. Лілліг, у контексті якої вченим подано узагальнення вимог законодавства та соціальних висновків, запропоновано п'ять взаємовиключних впливів для оцінювання ризику дитинства:

- дитячі вікові потреби (фізичний, психічний та емоційний добробут);
- дії чи бездіяльність батьків або інших осіб;
- тимчасові або постійні навантаження й фактори ризику;
- тимчасові або постійно наявні матеріальні ресурси й захисні фактори;
- наслідки й очікування наслідків у розвитку дитини [7].

Викладач звертав увагу на те, що оцінка ризику не складається з індивідуальних чинників, але складається із загальної картини, контекстно-залежного зважування та технічного оцінювання кожного вимірювання і якості їх взаємодії.

Здійснювалося дослідження й інформації про наслідки нехтування, котрі можуть поступово переростати у фізичне насильство й сексуальні зловживання. Студенти доводили, чому це становить основну частину випадків виникнення педагогічної занедбаності підлітків, та розробляли систему заходів з подолання такого ставлення.

Значна увага задля збагачення практичного досвіду студентів приділялася вивченню ними на прикладі окремих сімей, класів, мікрогруп тощо впливу наслідків педагогічної занедбаності на фізичний розвиток і здоров'я підлітка, а також на його когнітивний і академічний розвиток.

Наслідки впливу занедбаності на фізичний розвиток і здоров'я підлітка:

- смерть підлітка (існує в кілька разів більше смертей через нехтування наглядом);
- порушення здоров'я (переконливим доказом порушення здоров'я внаслідок довгострокової проблеми зі здоров'ям (внаслідок недбалості у дитинстві) досі практично не приділяється достатньо уваги);
- затримки у фізичному й моторному розвитку (ймовірно, це пов'язано з дефіцитом або недоїданням і відсутністю умов для фізичної активності), при цьому роль емоційної зневаги як можливої причини порушень фізичного розвитку є суперечливим доказом;
- повільне зростання мозку в перші роки життя й уповільнення метаболізму в декількох областях мозку (можна помітити певні когнітивні

порушення; зміни в балансі нейромедіаторів відображають труднощі на стимули навколишнього середовища (наприклад, реакція на конфлікт з іншою дитиною) [7; 8].

Наслідки впливу занедбаності на когнітивний і академічний розвиток є такими: рівень навченості нижче від середньої продуктивності (успішність у школі (часто відвідують спеціальні школи або належать до категорії “непереведений до наступного класу”), провал на стандартних тестах).

Несприятливий вплив на когнітивний і академічний розвиток відбивається в такому: порушення в соціальній поведінці (у зв’язку з освітніми зневагами), відсутність бажання, інтересу й упевненості в собі, дефіцит у навчанні (у зв’язку з відсутністю підтримки з боку батьків і нестабільності в сім’ї).

Після обробки результатів аналізу за всіма визначеними показниками впливу занедбаності на підлітків майбутні вчителі-філологи розробляли для кожного окремого випадку систему педагогічних прийомів задля подолання педагогічної занедбаності й упроваджували її з повним обґрунтуванням отриманих результатів.

Розроблялася й упроваджувалася і система бесід з батьками, діти яких характеризуються як педагогічно занедбані. Задля цього було проведене дослідження батьків за показниками, які дали змогу визначити, чи впливають батьки на виникнення педагогічної занедбаності через:

- несприятливі, отримані в дитинстві, уявлення про занедбаність;
- побічні ефекти власного жорстокого поводження, занедбаності та зневаги щодо розвитку особистості й забезпечення її психічного здоров’я.

Непрямий шлях передачі занедбаності передбачає:

- негативний вплив раннього жорстокого поводження, зневаги або занедбаності як досвід про життя і партнерство в ранньому дорослому віці (потенційні наслідки поспішного шлюбу, раннього батьківства, насильницькі конфлікти партнера), що підвищує ризик дитячого добробуту;
- деякі риси особистості вже мали місце в її отрочстві (що визначаються науковцями як від слабо до помірно сильних прогностичних факторів ризику виникнення занедбаності у дітей цієї особистості) [4–8].

Висновки. Таким чином, аналіз засобів підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками в системі вищої освіти Німеччини дає нам змогу стверджувати, що принципово важливим у цьому аспекті є формування критичного мислення майбутніх учителів-філологів поряд зі збагаченням їхнього практичного досвіду роботи з педагогічно занедбанними учнями.

Список використаної літератури

1. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень та ін. [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наукова думка, 2003. – 853 с.
2. Bastian P. Frühe Hilfen und soziale Frühwarnsysteme / P. Bastian, A. Diepholz, E. Lindner // Reihe Soziale Praxis. – Münster, 2008. – P. 173–188.
3. Bathke S.A. Kinderschutz in gemeinsamer Verantwortung von Jugendhilfe und Schule am Beispiel der Ausgestaltung von Kooperationsvereinbarungen / S.A. Bathke. – Münster ; Institut für soziale Arbeit (Hrsg.) : ISA-Jahrbuch, 2009. – P. 180–199.

4. Hensen G. Systematische Gestaltung früher Hilfefugänge / G. Hensen, S. Rietmann // *Entwicklungspsychologische und organisationstheoretische Grundlagen*. – 2008.
5. Jordan E. Kindeswohlgefährdung. Rechtliche Neuregelungen und Konsequenzen für den Schutzauftrag der Kinder und Jugendhilfe / E. Jordan. – Weinheim und München, 2008. – P. 35–57.
6. Jordan E. Kinderschutz in Nordrhein-Westfalen / E. Jordan, D. Nüsken. – Institut für soziale Arbeit. Münster : ISA-Jahrbuch zur Sozialen Arbeit, 2008. – P. 199–223.
7. Lillig S. Handbuch “Kindeswohlgefährdung nach § 1666 BGB und Allgemeiner Sozialer Dienst (ASD)” [Electronic resource] / S. Lillig, H. Blüml, Th. Meysen, A. Werner. – 2007. – P. 24–56. – Mode of access: http://db.dji.de/asd/ASD_Inhalt.htm.
8. Münder J. Vereinbarungen zur Sicherstellung des Kinderschutzes nach § 8a Abs. / J. Münder, A. Smessaert // 2 SGB VIII. Ergebnisse einer Dokumentenanalyse. – Münster : ISA-Jahrbuch zur Sozialen Arbeit, 2007. – P. 112–132.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2013.

Пилипюк К.М. Расширение опыта работы студентов с педагогически запущенными подростками (на примере университетов Германии)

В статье рассмотрены позиции немецких ученых относительно привлечения студентов к деятельности с педагогически запущенными детьми и подростками, что позволяет обогатить их опыт и сформировать соответствующую профессиональную компетентность.

Ключевые слова: педагогическая запущенность, социальная защита подростков, асоциальное поведение, эмоциональное благополучие.

Pilipyuk K. Enhancing the experience of students from educationally neglected adolescents (for example, universities in Germany)

The article considers the position of German scientists on the active involvement of students for professional work with educationally neglected children and young people, enabling them to enrich the experience and expertise of the appropriate form with the pedagogically neglected teenagers. The student should define the term “screening” to name its main characteristics and functions and to analyze the use of screening methods regarding abuse of parents with teenagers abroad.

Future specialists discussed with the teacher disadvantages of screening, the reasons why he can not clearly differentiate and predict problems related to pedagogically neglected teenagers. Students had to prove that thorough and reflective approach to these documents is necessary in order not to discredit the findings in the eyes of parents and professionals and the public. The teacher drew the attention of future teachers that the perception of potential pedagogical neglect requires certain skills. For example, abnormalities or potential danger is perceived not only in the context of early warning systems, but also through rating and filtering. Before students format their production practices and social and educational activities such task was to analyze the situation in affluent families and develop a set of measures to overcome the neglect of adolescents at this stage and preventive methods to prevent it in the future. The result should be in the form instructions. In addition, students were asked to develop tests to identify early threats of educational neglection.

The next stage of practice of future teachers of philology within the delineated problem solving was to intergrate the development programs for early warning of educational neglection in social spaces where can appear the potential risk.

In this perspective, the activities students were differentiated according to specific target groups (family environment: a happy family, a family where the parents show some antisocial behavior, family migrants, social Wednesdays class that is marked by the presence of negative informal leader who affect other peer distribution of certain informal groups,

neighborhoods in which people living with low incomes, etc.). Students had to analyze whether the impact of defined groups *perehreschuyetsya* a teenager, and to what extent. The work was carried out in future teachers diagnose and vibrational molding lines, ie, after the necessary observations of behavior and communication of classroom and extracurricular activities which adolescent developed to prevent pedagogical neglect. Students manned recommendations for teachers and practitioners who work with potentially neglected adolescents.

Students examined also the situation in kindergarten because there has been noticed an increase number of problems and complaints about antisocial behavior preschoolers. In this context, future teachers to conduct a systematic analysis to determine the nature and extent of the problems and provide appropriate assistance to teachers.

Analysis of the data means preparing students to work with educationally neglected adolescents in higher education in Germany has allowed us to identify the following major pedagogical conditions as the formation of the critical thinking of the future teachers and enriching experience working for them with pedagogically neglected teenagers.

Key words: pedagogical neglect, social protection adolescents, antisocial behavior, emotional well-being.